

FRANTZ FANON • Yeryüzünün Lanetlileri

Les damnés de la terre

© 1961, 2002 Librairie François Maspero / Editions La Découverte, Paris

© Önsöz: Jean-Paul Sartre, 1961

© Önsöz: Alice Cherki, 2002

© Sonsöz: Mohammed Harbi, 2002

İletişim Yayınları 2979 • Politika Dizisi 209

ISBN-13: 978-975-05-3039-5

© 2021 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2021, İstanbul

EDITÖR Ahmet İnsel

YAYINA HAZIRLAYAN Melike Işık Durmaz

DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Berkay Üzüm

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

FRANTZ FANON

Yeryüzünün Lanetlileri

Les damnés de la terre

ÇEVİREN Şen Sür

ALICE CHERKI VE JEAN-PAUL SARTRE'İN ÖNSÖZLERİ
VE MOHAMMED HARBI'NİN SONSÖZÜYLE

FRANTZ FANON 1925 yılında bir Fransız sömürgeci olan Martinik'te dünyaya geldi.

Fransa'da tıp eğitimi aldı ve psikiyatri alanında uzmanlaştı. Öğrencilik ve psikiyatri uzmanlığı döneminde sömürgecilik karşıtı hareketin içinde yer aldı ve sömürge kökenli öğrencilere yönelik olarak çıkarılan *Tam Tam* adlı süreli yayının yazı işlerine katkıda bulundu. Sömürgecilik ve ırkçılığın yol açtığı yabancılaşmayı incelediği ilk kitabı *Siyah Deri, Beyaz Maskeler*'i 1952 yılında yayımladı. 1953-1956 yılları arasında Cezayir'deki Blida Psikiyatri Hastanesi'nde çalıştı. 1957'de Cezayir'in bağımsızlığı için savaştan FLN'nin [Ulusal Kurtuluş Cephesi] Fransa federasyonundan yardım alarak Tunus'a geçti ve orada ulusal kurtuluş hareketinin dış örgütlenmesini oluşturdu. Ayrıca FLN'nin gazetesi *El Moudjahid*'in kadrosuna dahil oldu. 1961 yılında *Yeryüzünün Lanetlileri* yayımlandığında lösemi nedeniyle tedavi görüyordu ve aynı yıl hayatını kaybetti. Sömürgeciliğin yapısını ve işleyişini her yönüyle çözümlediği kitaplarıyla ve eylem insanı olarak faaliyetleriyle Frantz Fanon, sadece içinde yer aldığı Cezayir Devrimi'ne değil, tüm dünyada ezilen halkların bağımsızlık mücadelelerine esin kaynağı olmuş bir düşünür, doktor ve yazardır.

İÇİNDEKİLER

2002 TARİHLİ BASKIYA ÖNSÖZ · ALICE CHERKI	7
1961 TARİHLİ BASKIYA ÖNSÖZ · JEAN-PAUL SARTRE	19
1 Şiddet Üzerine.....	41
<i>Uluslararası Bağlamda Şiddet Üzerine</i>	89
2 Kendiliğindenliğin Gücü ve Zaafı.....	99
3 Ulusal Bilincin Sınav ve Sıkıntıları.....	131
4 Ulusal Kültür Üzerine	175
<i>Ulusal Kültürün ve Kurtuluş Mücadelelerinin Ortak Temelleri</i>	199
5 Sömürge Savaşı ve Zihinsel Rahatsızlıklar	209
<i>A Serisi</i>	215
<i>B Serisi</i>	229
<i>C Serisi</i>	239
<i>İşkenceden Sonra Zihinsel-Ruhsal Değişimler ve Duygusal Altüst Oluşlar</i>	239
<i>D Serisi</i>	249

<i>Psikosomatik Rahatsızlıklar</i>	249
<i>Kuzey Afrikalıların Suç İşleme Güdüsünden Ulusal Kurtuluş Savaşına</i>	253
Sonuç	267
2002 TARİHLİ BASKIYA SONSÖZ · MOHAMMED HARBI.....	273

2002 TARİHLİ BASKIYA ÖNSÖZ

ALICE CHERKI

Yeryüzünün Lanetlileri, 1961 yılının Kasım ayı sonunda François Maspero Yayınları tarafından yayımlandığında, lösemiye yakalanmış olan yazarı Frantz Fanon, Amerika Birleşik Devletleri'nde, Washington yakınlarındaki Bethesda Kliniği'nde ölümle mücadele ediyordu. Matbaadan çıkar çıkmaz el konulmaması için yarı gizli biçimde basılan kitap, dağıtılır dağıtılmaz “devletin iç güvenliğine zarar verdiği” suçlamasıyla toplatıldı. Yine Fanon'un 1959 yılında Maspero Yayınları'nca basılmış ilk kitabı olan *L'An V de la révolution algérienne*'in [Cezayir Devriminin Beşinci Yılı]* ve Cezayir Savaşıyla ilgili çeşitli eserlerin (örneğin Maurice Maschino'nun *Le Refus*'sü [Red], Maurienne'in *Le Deserteur*'ü [Asker Kaçağı], onlardan önce de Henri Alleg'in *La Question*'u [Sorgu]) başına da aynı şey gelmişti. O dönemde bu tür yasaklar alışıldık şeylerdi.

Ama yine de kitap elden ele dolaştı ve basında geniş yer buldu. Fanon, kitabın bir nüshasını ancak 3 Aralık günü, Tunus üzerinden, epey dolambaçlı yollarla eline alabildi. Yanında da

(*) Yasaklanan kitap 1966 yılında *Sociologie d'une révolution* [Bir Devrimin Sosyolojisi] başlığıyla yeniden yayımlanmıştır. Türkçeye *Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nın Anatomisi* başlığıyla çevrilmiştir (çev. Kamil Bilgin Çileçöp, Pınar Yayınevi, 2009) – yay.haz.n.

gazetelerden kesilmiş yazılar vardı. Jean Daniel'in 30 Kasım tarihli *L'Express*'te çıkmış olan uzun bir makalesi övgü doluydu. Bunu okuyan Fanon şu karşılığı verdi: "Evet, çok hoş, ama ihtiyacım olan ilgi sağlayacak şey bu değil..." Fanon birkaç gün sonra, 8 Aralık 1961'de öldüğünde otuz altı yaşındaydı.

Fanon, 1925 yılında, Martinik'teki Fort-de-France'da, hali vakti yerinde bir küçük burjuva ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Çok sayıda kardeşiyle, köleliği sorgulamanın henüz âdet olmadığı bir eski sömürge dünyasında büyüdü. Bununla birlikte Fanon, çok genç yaşta De Gaullecü Güçler'e, Karayipler'deki gönüllüleri bünyesinde toplayan Beşinci Tabur'a katıldı. Direniş kültürünü tam da bu angajmanıya edindi, ama aynı zamanda sıradan, gündelik ırkçılığı da deneyimledi. Bir savaş madalyasıyla birlikte terhis olunca –ki aralarındaki tek ortaklığın bu olduğunu sık sık söylediği müstakbel General Salan tarafından verilmiştir– 1945 yılında Martinik'e geri döndü, Bakalorya sınavını verdi ve Aimé Césaire'le sık sık görüşmeye başladı. Ona büyük bir hayranlık duyuyor ama siyasal görüşlerini paylaşmıyordu, zira Césaire o dönemde Martinik'i Fransa'nın bir eyaleti olarak görmeyi tercih ediyordu.

Fanon, kısa süre sonra Lyon'da tıp eğitimi almak üzere Fransa'ya gitti. Tıp eğitiminin yanı sıra felsefe, antropoloji ve tiyatroya da merak sardı ve psikiyatri alanında uzmanlaşmaya başladı. Aynı zamanda, hiçbir siyasal partiye üye olmamakla birlikte sömürgecilik karşıtı hareketin içinde yer aldı ve sömürge kökenli öğrencilere yönelik olarak çıkarılan *Tam Tam* adlı küçük bir süreli yayının yazı işlerine katkıda bulundu. İlk makalesini 1952 yılında *Esprit* dergisinde yayımladı: "Kuzey Afrika Sendromu" adlı bu makalede, bir sürgün olan, "günbegün ölen bir insan" olmanın ıstırabını çeken, köklerinden ve geleceğinden koparılmış halde, sadece bir nesneye, büyük bir kargaşanın ortasına atılmış bir eşyaya dönüşen Kuzey Afrikalı işçiyi sorguluyordu.

Fanon, on beş ay kalacağı Saint-Alban Psikiyatri Kliniği'nde, hayatında iz bırakacak bir kişiyle, İspanyol kökenli psikiyatrist ve Franco karşıtı militan François Tosquelles ile karşılaştı. Bu,

Fanon için hem psikiyatri alanında hem de sonraki angajmanları açısından belirleyici bir eğitim oldu. Bedensel ile psişik olanın, yapı ile tarihin birbirine bağlandığı, yabancılaşmanın her yönüyle sorgulandığı noktayı burada buldu. 1953 yılında psikiyatri uzmanlığını aldı ve Cezayir'deki Blida Psikiyatri Hastanesi'ne atandı. İlk kitabı *Siyah Deri, Beyaz Maskeler*, 1952 yılında Francis Jeanson sayesinde Seuil Yayınları tarafından yayımlanmıştı.

Cezayir'de yalnızca akıl hastanelerinin klasik psikiyatri anlayışıyla değil, Cezayir Psikiyatri Okulu'nun yerli ilkelciliği teorisıyla de karşı karşıya kaldı.* Dönemin Cezayir'inin sömürge gerçeğini yakından keşfetti. Başlangıçta tüm enerjisini kendi sorumluluğundaki klinikleri dönüştürmeye ve Tosquelles'in uyguladığı "sosyal terapi"yi tedavi prosedürü olarak kabul ettirmeye harcadı. Böylelikle tedavi edenlerin akıl hastalarıyla ilişkisini sürekli dönüştürmeye çalıştı; Avrupalılarla olduğu kadar Müslüman "yerliler"le de temas kurdu ve onların kültürel göndermelerini, dillerini, toplumsal yaşamlarının örgütlenmesini, anlam oluşturabilecek her şeyi onarmaya çabaladı. Bu küçük psikiyatrik devrim hem sağlık personeli tarafından –ki bunların çoğu siyasal olarak angaje kişilerdi– hem de bölgedeki militanlar tarafından kabul gördü. Fanon'un ünü yayıldı. Yıl 1955'ti ve Cezayir Savaşı başlamıştı.

Fanon, Cezayirlilerin bağımsızlık arzusu karşısında Fransız sosyalist hükümetinin körlüğüne anlam veremiyor ve sömürgecilik karşıtı duruşu giderek daha fazla bilinir hale geliyordu. Siyasi tutukluların ailelerine maddi destek vermeyi amaçlayan bir insani yardım derneği olan "Cezayir Dostları" hareketiyle ilişkiye geçti. Bu dernek aslında Blida yakınlarında gerilla faaliyetleri yürüten savaşçılarla bağlantı halindeki milliyetçi militan-

(*) Cezayir Psikiyatri Okulu, sömürgecilik döneminde kurulmuş ve sömürgeci psikiyatrinin temellerini atmış bir yüksekokuldur. Yerliye karşı sömürgecinin entelektüel üstünlüğünü ve "ilkelcilik" tezini savunan okul, kültürel ırkçılığın teorik ve pratik temellerini atmış, uygulamalarıyla sömürgeci güçleri desteklemiştir. Fanon, okulun kurucusu Porot'nun tezlerini güçlü şekilde eleştirmiş, psikiyatrinin sömürgeci güçlerin hizmetinde nasıl kullanıldığını ifşa etmiştir – yay.haz.n.

ların yönetimindeydi. Fanon'a gelen ilk talep, psöşik rahatsızlık çeken gerillalarla ilgilenmesi oldu.

Böylelikle, psikiyatri ile politik angajman arasındaki kılcal ilişkiler yoluyla Fanon, Cezayirliilerin bağımsızlık mücadelesine katılacaktı. 1956 yılı sonunda psikiyatri doktorluğu görevinden istifa etti ve sömürge genel valisi Robert Lacoste'a yazdığı açık mektupta insanları ne pahasına olursa olsun zihinsel rahatsızlıklarından kurtarmanın kendisi için imkânsız olduğunu, "hukuksuzluğun, eşitsizliğin ve cinayetin hukukun ana ilkesi haline getirildiği, kendi ülkesinde akıl hastası olarak kabul edilen yerlinin mutlak bir kişiliksizleştirme içinde yaşadığı bir ülkede, bu insanları iyileştirmenin" elinden gelemeyeceğini belirtiyordu. Sonunda, Fanon Cezayir'den sürülecekti.

Daha sonra Fransa'da üç ay geçirdi. 1957 yılının bu ilk üç ayında, Cezayir'in bağımsızlığının kaçınılmaz olduğu şeklindeki görüşüne yandaş bulamadı. FLN'nin [Front de Libération Nationale/Ulusal Kurtuluş Cephesi] Fransa federasyonundan yardım alarak Tunus'a geçti ve orada ulusal kurtuluş hareketinin dış örgütlenmesini oluşturdu. Kopuş tamamlanmıştı.

Fanon, Tunus'ta hem psikiyatri hem de politika alanlarında olmak üzere ikili bir faaliyet yürüttü. FLN'nin gazetesi *El Moudjahid*'in kadrosuna dahil oldu. Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin bütün çelişkilerine, politik temsilciler ile ordu arasındakiler de dahil olmak üzere, içeriden tanıklık etti. Çoğu zaman hayal kırıklığına uğrasa da, Cezayir kurtuluş mücadelesinin bir savunucusu ve sürekli yenilikçi bir psikiyatrist olarak kalmaya devam etti. Aşağı Sahra Afrikası'yla giderek daha fazla ilgilenmeye başladı ve Cezayir Cumhuriyeti geçici hükümeti tarafından 1959 sonunda Kara Afrika'ya gezici büyükelçi olarak atandı. Afrika'da bağımsızlıklar yılıydı bu. Fanon gerçekten de bir gezgin olacaktı; tüm gücünü Gana'dan Kamerun'a, Angola'dan Mali'ye dolaşarak harcıyıp gerçek bir bağımsızlık mücadelesini savunacak, hatta Mali'den yola çıkarak Sahra'dan geçecek ve Cezayirli savaşçılarla birleşecek bir cephe olasılığı bile tasarlayacaktı.

Ama 1960 Aralık ayında, Tunus'a yaptığı bir seyahat esnasında, Fanon miyeloid lösemiye yakalandığını fark etti. Bir yıllık ömrü kalmıştı ve bu sırada *Yeryüzünün Lanetlileri*'ni yazdı.

Adını yayıncılarının değil kendisinin seçtiği tek kitap olan bu eser, bir hekim olarak o dönemde tedavisi olmadığını bildiği bir hastalığa mahkûm biri tarafından kaleme alınmıştı.

Zamana ve ölüme karşı gerçek bir yarıştta, Fanon son bir mesaj vermek istemişti. Kime? Yoksullara, mülksüzlere... Ama bunlar, esasen 19. yüzyıl sonunun "Ayağa kalkın yeryüzünün lanetlileri, ayağa kalkın açlığın forsaları!" diye marşlar söyleyen sanayileşmiş ülke proleterleri değillerdi. Fanon'un hitap ettiği lanetliler, gerçekten toprak ve ekmek isteyen, yoksul ülkelerin yoksulları, mülksüzleriydi; oysa o dönemde, genellikle ırkçı ve denizaşırı halklar konusunda açıkça cahil olan Batı dünyasının işçi sınıfı, doğrudan doğruya kâr elde ettiği sömürgelerin kadherine nispeten ilgisizlik sergiliyordu.

Ne bir ekonomi kitabı ne bir sosyoloji, hatta politika denemesi olan bu eser, sömürgeleştirilmiş ülkelerin durumu ve geleceği hakkında bir çağrı ve hatta bir alarm çığığıdır. Fanon, bütün eserlerinde olduğu gibi burada da ekonomik, politik ve kültürel tahakkümün ezilenler üzerindeki etkilerini kültür ve birey eksenli politik bir gerilim halinde açıklar. Fanon'un analizi yalnızca halkların değil öznelerin de köleştirilmesinin sonuçları üzerinde ve öncelikle bireyin kurtuluşu, "varlığın dekolonizasyonu" olan kurtuluşun koşulları üzerinde ısrarla durur.

Yeryüzünün Lanetlileri Frantz Fanon'un son kitabıdır. 1952 yılında, yirmi beş yaşındayken, *Siyah Deri, Beyaz Maskeler*'i ve 1959 yılında *Cezayir Bağımsızlık Savaşının Anatomisi*'ni yazmıştı. Bunlar François Maspero'nun ilk yayınladığı kitaplar arasındaydı. Çok sayıda makale de kaleme aldı: Daha önce sözünü ettiğimiz "Kuzey Afrika Sendromu", psikiyatri konferans tebliğleri, özellikle 1956 yılında Birinci Siyah Yazarlar Kongresi'nde yaptığı "İrkçılık ve Kültür" konuşması ve 1959 yılında, Roma'da düzenlenen İkinci Siyah Yazarlar Kongresi'ndeki "Kültür ve Ulus" tebliği bunlar arasındadır. Bütün bu metinlerde argümanların açılımı teorik olana değil, düşüncesinin gelişti-

minde çıkış noktası olan yaşanmış deneyimlere dayanır. Daha *Siyah Deri, Beyaz Maskeler*'de ırkçılık üzerine düşüncesi, bazı kültürlerin tek yanlı olarak kararlaştırılmış tahakkümüne bağlanmıştır: Burada bir kaza, psikolojik bir kapris değil, sömürge durumunda da işleyen kültürel bir baskı sistemi söz konusudur. Egemen kültürün uyguladığı baskının; toplulukları, politikayı ve kültürü, ama aynı zamanda psişik varlığı da etkileyen baskının sonuçları aydınlatılmadıkça ırkçılığa karşı savaşmak boşunadır.

Yeryüzünün Lanetlileri'nde, toplulukları olduğu kadar bireylerin kişisel geleceklerini de altüst edip başkalaştıran egemen bir dünya tarafından uygulanan yabancılaştırma üzerine soruşturma sürer. Kitap, ezen-ezilen ilişkisinin verilerini ve kurtuluşun koşullarını politik mücadele çerçevesinde radikalleştirerek ele alır ve öznenin kurtuluşunu politikaya ve kültüre bağlar. Son iki bölümden biri kültüre ve kültürün ulusal inşayla ilişkisine, ikincisi ise Cezayir Savaşı'nın her iki tarafta yol açtığı travmatik rahatsızlıklara ayrılmıştır.

Fanon kendi tekil deneyiminden yola çıkarak yazar; kendi dolaysız tarihinden, bu tarihe dalışından, özümsemesi ve aktarması şart olan deneyimden yola çıkar. Yazının kendisi de bu hareketi izler: Kitabın beş bölümünü oluşturan farklı temalar, fragmanlar halinde, bir şiirin kıtaları gibi düzenlenmiştir; aralarına keskin analiz anları girer ama bunlar her zaman genç Fanon'un ilk kitabı *Siyah Deri, Beyaz Maskeler* hakkında kendisinin söylediği gibi, anlamların ötesinde, yalnızca kavramın kullanımına bağlı olmayan bir kavrayış üretmeye çalışan bir dilde yazılmıştır.

Fanon, söylem türlerini ve düzeylerini –politik, kültürel ve psikolojik analiz– karıştırmış olmakla, zihinsel rahatsızlıkla karşılaşan psikiyatrist olarak deneyimin alanından politik alana uygun düşmeyen veriler taşımakla eleştirilebilir, eleştirilmiştir de. Üslubu lirik ve kâhince olarak nitelenerek eleştirilebilir. Ama paradoksal bir şekilde, Fanon'un modernliğini oluşturan da budur. Psikiyatrist olarak ıstırap çeken öznelere deneyimi, onu yoksullarla doğrudan temas noktasına taşımıştır.

Şiddet üzerinde ısrar etmiş olması da eleştirilmiştir. Oysa Fanon, bireye karşı uygulanan şiddetin sonuçlarını bizzat kendi deneyimiyle bilmektedir: Bunun karşısında, bireyin, kişiliksizleştirici taşlaşmadan ya da delibozuk biçimde uygulamaya koyacağı korkunç bir şiddet itkisinin istilasından başka çaresi yoktur. Bu şiddet, inkâr edilmek yerine, onu aşmayı sağlayacak bir kurtuluş mücadelesi olarak örgütlenmelidir. Fanon “İrkçilik ve Kültür”de tebliğini şöyle noktalar: “İşgalcinin spazmlı ve katı kültürü, serbest kaldığında, gerçekten kardeş haline gelecek halkın kültürüne açılır. İki kültür karşı karşıya gelebilir, zenginleşebilir. [...] Evrensellik, sömürge statüsü bir kez geri dönüşsüz olarak ortadan kaldırıldığında farklı kültürlerin karşılıklı göreceliğini üstlenme kararında yatar.” *Siyah Deri, Beyaz Maskeler*’de de siyah dünya ile beyaz dünya arasındaki bölünmeyi aşmaktan bahseder: “Her ikisi de kendi atalarının insanlıkdışı seslerinden uzaklaşmalıdırlar; gerçek bir iletişim ancak böyle doğabilir.” Bu aşma anlayışı, bu arada politik mücadele içinde radikalleşmiş olsa da, *Yeryüzünün Lanetlileri*’nde yeniden karşımıza çıkar.

Fanon’un dileği üzerine Sartre’in bu kitaba yazdığı güzel önsöz, belli ki yıllar içerisinde ana metinden daha fazla okunmuştur. Ve bir anlamda Fanon’un kaygılarını ve üslubunu saptırmaktadır. Bu önsöz esasen Avrupalılara hitap eder; bu metin ile önsözün temsil ettiği metin arasında bir uyumsuzluk söz konusudur. Fanon bütün Ötekilere hitap etmektedir ve “Öteki korkusu”nun aşılmış olacağı bir gelecekte bahseder. Bu önsöz özellikle Fanon’un şiddet üzerine analizini radikalleştirir. Aslında Sartre şiddeti doğru bulurken, Fanon analiz eder, onu kendinde bir amaç haline getirmeyi, zorunlu olarak geçilecek bir yer olarak görür. Bu nedenle Sartre’in yazısı zaman zaman suça teşvik vurguları taşımaktadır. “Fanon’u okuyun: Çaresizlik dönemlerinde duyulan çılgınca öldürme isteğinin sömürge insanının kolektif bilinçaltı olduğunu anlayacaksınız” ya da “Bir Avrupalıyı öldürmek, bir taşla iki kuş vurmaktır, tek bir atışta hem ezileni hem de ezilene yok etmektir: Geriye bir ölü ve bir özgür insan kalır” gibi cümleler, Fanon’un önerme-

lerinin kapsamını daraltmaktadır. Çünkü bunlar, şiddeti değil, bireysel gerçek cinayeti doğrular gibidir. Sartre'ın cümlelerinde, benliğin bir olasılığı içinde varlık haline gelebilmenin çağrısı olan, insani varlığa içkin şiddetin içinde değil, suça meylin içindeyizdir. Fanon, Sartre'ın önsözünü okurken hiç yorum yapmamıştır; hatta her zamanki halinin tersine, son derece sessiz kalmıştır. Yine de François Maspero'ya, vakti geldiğinde kendini ifade etme imkânı bulacağını umduğunu yazmıştır.

Yetmişli yıllarda bir kılavuz kitap olarak kabul edilen, esasen Üçüncü Dünyaçılığa bağlı ve ezilenin bulunduğu yerde yabancılaşmasının temelleri üzerine ısrarcı sorgulamasını geri planda bırakarak politik tezleri öne çıkarılan *Yeryüzünün Lanetleri*, daha sonraları unutuldu ve onunla birlikte Fanon'un bütün eseri de modası geçmiş metinler olarak kabul edildi. Fanon'un gösterdiği politik cesaret, artık işe yaramaz olarak –çünkü geride kaldığı söylenen bir dekolonizasyon dönemine odaklanıyordu– ve olguların boşa çıkardığı bir umudun taşıyıcısı olarak görülmeye başladı. Fanon, kurtuluş mücadelesinde köylülerin gücünü fazla abartmamış mıydı? Ne var ki dönemin Cezayir politik mücadelesi koşullarında, savaşçılar çoğunlukla köylülerden oluşuyordu. Fanon'un dönemsel bir tarihi deneyimi yazdığını unutmayalım. Ve ona göre köylünün dinamizmi, “Kendiliğindenliğin Gücü ve Zaafları”nda (İkinci Bölüm) açıkladığı gibi gericiliğe de devrime de eşlik edebilirdi.

Dinin gücünü küçümsememiş miydi? Aslında Fanon'un katıldığı Cezayir kurtuluş mücadelesi kendisini İslâmi bir devrim olarak sunmuyor ve farklı akımları bir araya getiriyordu. 1956 yılında Soummam Kongresi Platformu,* esinleyicilerinin çelişkilerine rağmen, dini merkeze koymuyor, daha ziyade çoğulluğa baş vuruyordu. Afrika ülkelerinin geldiği nokta, Fanon'un dekolonizasyon yolundaki ülkelere yönelttiği “yeni insanı yaratma” çağrısını sakatlamadı mı? Sonraki jeopolitik evrim tüm

(*) Soummam Kongresi, FLN'nin 1956 yılında, Cezayir Savaşı sürerken düzenlediği gizli kongredir. Cezayir Devrimi açısından belirleyici önemdeki kongrede devrimci eylem ve örgütlenmenin yapılandırılması, devrime ulusal bir kimlik kazandırılması amaçlamıştır, bu kongreden kapsayıcı bir platform doğmuştur – yay.haz.n.

bu umutları yalanlamadı mı? Aslında bu evrim Fanon'un endişe ettiği bir gelecek karşısındaki çekincelerinin (“Ulusal Bilincin Sınav ve Sıkıntıları” bölümü) sağlam temellere dayandığını doğrulamıştır.

Fanon olumsal bir gerçekliği analiz ediyordu ve onun kitabı, ancak bir mümkününe çağrı olarak anlaşılacak yerine kendi döneminin bağlamıyla sınırlandırılırsa “gerçeklikle bağı kopmuş” olarak algılanabilir. Umutlarının somutlaşmamış olması, bu umutları ifade etmesine dayanak olan gerçekliği yanlış mı kılar? Bu gerçekliğin, şiddet de dahil olmak üzere, günümüzde artık sömürge baskısı ya da Üçüncü Dünya'nın geleceği terimleriyle ifade edilmediğini, eşitsizliklerin artması, Kuzey ile Güney arasındaki büyüyen mesafe, dışlama, öznelerin nesneye indirgenmesi terimleriyle dile getirildiğini gayet iyi biliyoruz.

Dekolonizasyondan ve Cezayir Savaşı'ndan kırk yıl sonra, ekonomik küreselleşmenin *diktasına* doğru ilerlediğini gördüğümüz bir dünyada bu gerçeklik, gündelik olarak, Güney-Kuzey ilişkisi içinde yazılıyor ve belirliyor: Bu gerçeklik, Afrika ülkelerinin hükümetleri tarafından örgütlenmiş, kurumsallaştırılmış; gelişmiş dünyanın büyük petrol, ilaç ve diğer şirketleri tarafından da tesis edilmiş bir yozlaşma ve çürümedir. Aynı zamanda bu aynı dünya, demokrasiyi amaçlayan bütün kurtuluş hareketlerinin ve Fanon'un hayalini kurduğu ve angaje bir psikiyatrist olarak ezilen halkların davasının militanı haline geldiği, halkların kendi kendilerini yönetmeleri idealinin kötüye kullanılması karşısında, müdahalesizlik adına, ama özellikle de sürdürülmesi gereken bir ekonomik emperyalizm adına ilgisizliğini korumuştur.

Ama bu gerçeklik yalnızca “gelişmekte olan” şeklinde tarif edilen ülkeleri ilgilendirmekle kalmaz. Aynı zamanda, “gelişmiş” denen dünyadaki eşitsizliklerin artışı da kapsar; ki bu dünya en yoksullar için geçici işleri ve işsizliği zorunlu kılmakta ve onlara ütöpik değil sorunlu bir yer ayırmaktadır: Bu yer, dışlamadır. Fanon bunun yanlışlığını ortaya koyuyordu, çünkü insanların “ölümle burun buruna” bir yaşam sürmelerini, gündelik geçim derdi içinde sürünmelerini, hayatı “öz verimliliğin

bir açılımı ya da gelişmesi olarak değil, dört bir yanı kuşatmış ölüme karşı sürekli mücadele olarak” algılamalarımı istemiyordu. Fanon her insanın kendi tarihinin öznesi ve politikanın fali olmasını arzu ediyordu.

Ruanda’dan Bosna’ya, Afganistan’dan Ortadoğu’ya, Amerika’yı ve Avrupa’yı da kapsayacak şekilde, parçalanmış, kana bulanmış ve ateşe verilmiş, şiddetin şiddeti tetiklediği ve devletlerin tam da yol açtıkları şey karşısında şaşkınlığa ve öfkeye kapıldığı, halkların şiddetinin cehennemî ve insanlıkdışı bir kısır döngü içinde, hem bireysel hem de kolektif olarak 21. yüzyıl kuşaklarının düşüncesini, yaşamını ve geleceğini paramparça ettiği bir dünya var karşımızda.

Günümüzde Cezayir Savaşı’ndan yeniden söz ediliyor; otuz beş yıl boyunca “olaylar” diye nitelendirildikten sonra nihayet adı konuyor. Yeniden güncelleniyor ve işkence teşhir ediliyor. Ama birçok güncel yazı, o dönemde çatışan iki tarafın vahşetini birbirine denk göstererek, güç dengesizliğinin analizini göz ardı ediyor. Fanon’un kendi döneminde analiz etmiş olduğu, birbirinden kopuk, her türlü diyalogu dışlayan bu iki dünya arasındaki güç ilişkileri, dünyanın birçok bölgesinde bugün de yürürlükte değil midir? Gelişmiş toplumlar ve devletler bizzat kendi topraklarında şiddetin ortaya çıkmasına şaşırıldıklarında, anlayışın yerini öfke almıyor mu? Şunu anlayalım: Bu iki dünya arasında hiçbir anlaşma sağlanamadığında, söz aracılığıyla kurulacak her türlü dolayım uzamı kapandığında ve en güçlüler Öteki’nin yerinin de sahibi olduğunu iddia ettiğinde –bu yer ister toprak olsun, ister kültürel ya da psikik bir yer– olup biten nedir? Fanon’u telaşlandırmış ve onu *Yeryüzünün Lanetlileri*’ni yazmaya yöneltmiş olan şey tam da bu dünyanın öngörüsüdür.

Ayrıca, kurtuluş savaşları da dahil olmak üzere, bitmek bilmez sıkıntılara yol açan ve şiddetin yinelenip durmasına, etnik ve kimliksel kapanmalara neden olan savaşların travmatik sonuçlarını da fark etmiştir. Bu türden kapanmalar, bitmekte olan yüzyılın tarihini kateder ve yeni ama aynı zamanda çok eski bir fikirle yeni yüzyılı başlatırlar: Öteki’yi kötülüğün, kendini ise iyiliğin cisimleşmesi olarak göstermek. Fanon bu figür-

leri *Yeryüzünün Lanetlileri*'ndeki sömürge durumu analizinde tanımlamıştır: Sömürgeci için sömürge halkı kötülüğün cisimleşmesidir. Bunun ötesinde, bu konfigürasyonun öznel planındaki yıkıcı etkilerini de belirtir: “Kötü” olarak tanımlanan, bakişın dondurduğu kişi, öncelikle insanın öznelliğini yok eden utancı, sonra da nefreti hisseder. Bu süreç günümüzde tuhaf bir güncellik kazanmıştır.

Yeryüzünün Lanetlileri'ni, eserin yazıldığı, sınırları belirli tarihsel dönemin ötesinde ve modernitemiz ışığında tekrar okumak gerekir. Kitap bize neyi göstermektedir? Güney'de olduğu kadar Kuzey'de de büyümenin bir yana bıraktıklarının çoğalması, ama aynı zamanda bu aynı modernitenin küreselleşme karşısında “-sızlar” olarak tabir etmekten sevinç duyduğu herkesin öznel olarak aşağılanma ve ezilmesinin sürekli yenilenmesi: vatansızlar, topraksızlar, evsizler, işsizler, kâğıtsızlar, söz söyleme hakkından yoksun olanlar.

Yeryüzünün Lanetlileri'ni okumak ya da tekrar okumak, insanların bu türden yoksunluklar içinde tutulduklarında ne olduğunu anlamaya yardım eder: şiddet, etnik ya da kimliksel kapanma. Ama bu yinelenen temaların ötesinde, Fanon'un güncelliği şunda da yatmaktadır: Bir yanda güç ilişkileri ve yabancılaşma konularındaki materyalist analiz, diğer yanda varoluşçu ya da kültüralist özne yaklaşımı (hatta psikanalitik düzlemde, çevredeki dünyadan kopuk bir öznel macera anlayışı) birbirine üstün gelmeksizin tartışmaya devam ederken, Fanon bedeni, dili ve ötekiliği bizzat politikanın geleceğinin inşasında zorunlu öznel deneyim olarak koyan yeni bir bilgi inşası modelini öngörülü bir şekilde ortaya koymaya çalışmıştır. Bu yaklaşım, özünde Marcuse Okulu'nun yaklaşımından, hatta Viyana'nın İkinci Dünya Savaşı ve Amerika Birleşik Devletleri'ne zorunlu sürgün sonucunda güçten düşmüş politik psikanalistlerinin kaygılarından pek de uzak değildir.

Dolayısıyla Fanon'un büyük bir güncellik taşıması tesadüf değildir. Kökenleri ve geçtiği yol itibarıyla, bu zaman dilimini kesintiye uğratmış travmatik durumlarla boğuşan faillerinden biri olduğu yüzyılın olaylarıyla kesişen bir güzergâhı vardır.

Ayrıca yaşamı ve düşüncesinin evrimi bakımından da güncelliğini korumaktadır: Bu ekonomik küreselleşme ve öznenin dışlanması çağında, ideolojilerin çöküşü olarak adlandırılan şeyin ötesinde, genç Fanon'un yazdığı ve eylem halindeki tüm düşüncesine rehberlik eden cümle –“Ey bedenim, beni daima sorgulayan bir insan kıl!”–, dilleri ve doğum yerleri ne olursa olsun, zamanımızın birçok gencinde yankı bulmaktadır.